

Η ΘΑΣΟΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ «ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ
ΤΗΣ Β΄ ΜΟΙΡΑΣ ΘΩΡΗΚΤΩΝ ΤΟΥ ΣΤΟΛΟΥ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ»
(3 Οκτ. 1912 - 9 Σεπτ. 1913)

Βερονίκη Δαλακούρα

*Και ήταν οι καιροί που ατίναχτο
μέγα αστροπελέκι, κάτι
πρωταγρίκιτο κι ως τότε κι ανιστόρητο,
απ' την Άσπρη Θάλασσα ως το Δούναβη
και ίσα πέρα από τα πόδια του Ευφράτη
κρέμουνταν απάνω από τον κόσμο,
κάψαλα και στάχτη να τον κάμη,
και λιγοθυμούσ' η Ανατολή,
κι έτρεμε και η Δύση σαν καλάμι.*

Κωστής Παλαμάς, Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου

Θέλησα ν' αρχίσω την παρούσα μελέτη με στίχους από το έργο ενός ποιητή που εμπνεύστηκε το μεγαλύτερο μέρος του έργου του από την ελληνική περιπέτεια, την πορεία του έθνους που κτίζεται αργά αλλά σταθερά, για να υψωθεί σε οικοδόμημα στέρεο. Ο Δωδεκάλογος γράφτηκε στα χρόνια που μεσολάβησαν μετά την ήττα του '97, από το 1899 ως το 1906. Η έννοια του πραγματικού χρόνου, που άλλη σχέση έχει με τον προσωπικό και είναι τελείως διαφορετικός από τον ιστορικό χρόνο, συνδέεται άμεσα με την αντίληψη ότι η ιστορία είναι η επιστήμη των ανθρώπων και ότι ο ιστορικός δεν βγάζει αφηρημένα συμπεράσματα για την εποχή του και για τον Άνθρωπο, αλλά η σκέψη και οι θέσεις του είναι αποτέλεσμα των συνθηκών, του κλίματος της εποχής του¹. Όμως ποιον μπορούμε να αποκαλέσουμε «ιστορικό» σήμερα; Τον σπουδαγμένο επιστήμονα, τον παρατηρητή και αυτόπτη μάρτυρα των γεγονότων, τον ερευνητή των πηγών; Σε κάθε περίπτωση, το κύριο προτέρημα, η βασική ιδιότητα του ιστορικού παραμένει η πλήρης κατανόηση του παρόντος. Στο παρόν, στο προσωπικό και αντικειμενικό τώρα γίνεται κατανοητή η καθημερινή ζωή, όπως διαμορφώνεται από τις εμπειρίες

1. Marc Bloch, Απολογία για την Ιστορία, Εναλλακτικές εκδόσεις/Δοκίμια 2, 1994.

του παρελθόντος. Γράφει ο Marc Bloch στο περίφημο έργο του «Απολογία για την Ιστορία»: «Έχω διαβάσει πολλές φορές, ακόμη και αφηγηθεί, περιγραφές πολέμων και μαχών. Μήπως ήξερα πραγματικά, με την κυριολεξία του όρου, προτού νιώσω προσωπικά αυτή τη φοβερή ατμόσφαιρα ναυτίας, τι σήμαινε για ένα στρατό να περικυκλώνεται, τι σήμαινε για ένα λαό να αντιμετωπίζει το φάσμα της ήττας;

Προτού νιώσω τον αέρα της νίκης το καλοκαίρι και το φθινόπωρο του 1918 ...μήπως ήξερα πραγματικά το περιεχόμενο αυτής της όμορφης λέξης;»²

Όσον αφορά στις πηγές, ένας σύγχρονος ιστορικός, ο Σπύρος Ι. Ασδραχάς, αναφέρει με αμεσότητα και σαφήνεια: «...εξυπακούεται ότι δεν έχω καμιά «εχθρότητα» ως προς την έκδοση των πηγών· το αντίθετο. Λέγω ωστόσο κάτι διαφορετικό: όταν έχουμε το πρόβλημα και αναχθούμε σε πηγές που αποτελούνται από κάτι χιλιάδες σελίδων κ' η καθεμιά τους έχει δεκάδες αναγραφών, τότε θ' ανακαλύψουμε ότι οι κανόνες της εκδοτικής των πηγών δεν μας ικανοποιούν, θα χρειαστεί να υιοθετήσουμε καινούριους, να εφαρμόσουμε κάποιες τεχνικές προσπέλασης στη μαρτυρία· ...» και παρακάτω: «Αντικειμενική ιστορία δεν υπάρχει, υπάρχει όμως μια δυνατότητα να ορίζονται τα πλαίσια του αντικειμενικού. Όσο για τις κρίσιμες στιγμές της ελληνικής ιστορίας, τις σχέσεις ατόμου και χώρου, φυσικά δεν εξαντλεί[ται] η θεματολογία· [...]»³

Ψάχνοντας για θέματα σύγχρονης ιστορίας που αφορούν στο νησί της Θάσου μια ευτυχής σύμπτωση με οδήγησε στο Ιστορικό Αρχείο του Μουσείου Μπενάκη στα περιεχόμενα του πληρέστατου καταλόγου της Βαλεντίνης Τσελίκα ανακάλυψα την εγγραφή «*Ημερολόγιο Β' Μοίρας θωρηκτών που κατέπλεαν σε Δεδέαγατς, Μούδρο, Στενά των Δαρδανελίων και την νήσον Θάσον*». Επρόκειτο για το Ημερολόγιο της Β' Μοίρας Θωρηκτών Στόλου του Αιγαίου, με τον τίτλο: «*1912-1913 Ιστορικό Ημερολόγιο Βαλκανικών Πολέμων*». Αριθμός Εισαγωγής 69, Δωρεά Π. Γκίνη [16-11-1935]. Στους καταλόγους του Ιστορικού Αρχείου του Μουσείου Μπενάκη είναι καταχωρημένο ως «*Ημερολόγιο πολεμικών πλοίων (1912-17)*», τεμ. 1, χ.φ. σελ. 70, 1 Τετράδιο]. Το τετράδιο είναι πανόδετο, μεγάλου μεγέθους (21x33), από το «Εργοστάσιον Καταστίχων Πάλλη και Κοτζιά [Α. Πάλλη και Σία]- Αθήναι -.

Σ' αυτό το «*Ιστορικό Ημερολόγιον της Β' Μοίρας Θωρηκτών*» καταγράφονται όλες οι κινήσεις του ελληνικού στόλου από τον Οκτώβριο του 1912 έως τον Αύγουστο του 1913, καθώς και η 9η Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους.

Από την ανάγνωση ήδη των πρώτων σελίδων πείστηκα ότι το Ημερολόγιο

2. Στο ίδιο, σελ. 71 και επ. «Κατανοώντας το παρελθόν μέσω του παρόντος».

3. Σπύρος Ι. Ασδραχάς, Ιστορική έρευνα και ιστορική παιδεία. Πραγματικότητες και προοπτικές, Ε.Μ.Ν.Ε.-ΜΝΗΜΩΝ, 1982, σελ. 31 και 37.

ήταν ανέκδοτο. Η περαιτέρω έρευνα δεν με διέψευσε. Οι καταγραφές τού «Ιστορικού Ημερολογίου της Β' Μοίρας Θωρηκτών Στόλου του Αιγαίου» αρχίζουν από τις 3 Οκτωβρίου 1912 και τελειώνουν στις 9 Σεπτεμβρίου 1913. Σημειώνουμε ότι δεν έχουν γίνει όλες από το ίδιο πρόσωπο· ο γραφικός χαρακτήρας δεν διαφέρει μόνο από μήνα σε μήνα, αλλά και στις καταγραφές του ίδιου μήνα, όπως παρατηρούμε ότι συμβαίνει στον Ιούλιο και κυρίως στον Αύγουστο του 1913. Η εναλλαγή των γραφών έχει ως αποτέλεσμα να υπάρχει διαφοροποίηση και στην έκφραση και στη διατύπωση και στον τρόπο γραψίματος (ορθογραφία, ξηρά ή πιο ζωντανή παράθεση των γεγονότων κλπ). Η εγγραφή της 9ης Σεπτεμβρίου 1913 είναι η μοναδική γι' αυτόν το μήνα, ενώ μέχρι την 31η Αυγούστου 1913 οι εγγραφές είναι συνεχείς, δίχως να παραλείπεται καμία ημέρα. Όλες υπογράφονται από τον «Υπασπιστή του Μοιράρχου»: το όνομά του αναγράφεται ευκρινώς μόνον στο τέλος του 4ου φύλλου: «Εθεωρήθη ο Υπασπιστής Σ. Πλατούκας –Υποπλοίαρχος».

Οι εγγραφές που αφορούν στο νησί της Θάσου είναι αρκετές· το Ημερολόγιο παρουσιάζει μεγάλο ιστορικό ενδιαφέρον όχι μόνο για τα λεπτομερή στοιχεία που δίνει για το νησί την παραπάνω κρίσιμη χρονική περίοδο, αλλά και για τις πληροφορίες σχετικά με το ρόλο των υπολοίπων νησιών του ΒΑ Αιγαίου και της Καβάλας και της ανατολικής Μακεδονίας γενικότερα. Οι κινήσεις του ελληνικού στόλου αλλά και των εχθρικών πλοίων και των συμμαχικών δυνάμεων στα νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου, οι λεπτομερείς αναφορές για τις αντιδράσεις του πληθυσμού στην ξηρά, ο σχολιασμός των πολεμικών γεγονότων, των μετακινήσεων του πληθυσμού, των κινήσεων των πλοίων του στόλου και των αρχηγών των ελληνικών δυνάμεων, το πλήθος των λεπτομερειών για τον ανεφοδιασμό των πλοίων κλπ. δίνουν μια ξεκάθαρη εικόνα για το ρόλο που διαδραμάτισε η ελληνική Β' Μοίρα Θωρηκτών. Οι μονογραφίες του Κ. Χιόνη «Η απελευθέρωση της Θάσου το 1912 και η εγκατάσταση των πρώτων αρχών» και, κυρίως, «Το Ιστορικό της απελευθέρωσης Θάσου και Καβάλας όπως καταγράφεται στα Ημερολόγια των πολεμικών πλοίων»⁴ συνοδεύουν και συμπληρώνουν την παρουσίαση του Ημερολογίου. Θεωρώ απαραίτητη την παράλληλη ανάγνωση της παρούσας μελέτης με την παραπάνω μονογραφία του Κ. Χιόνη, ιστορικού και γνώστη της ιστορίας της περιοχής. Σ' αυτό το σημείο επιθυμώ ν' ανοίξω μια παρένθεση και να μιλήσω για το «στίγμα του ιστορικού»: είναι –για μένα– το πάθος κάποιων ανθρώπων, γεννημένων ιστορικών, να καταγράφουν, ερευνούν, αναλύουν γεγονό-

4. Κ. Χιόνης, «Η απελευθέρωση της Θάσου το 1912 και η εγκατάσταση των πρώτων αρχών», Θασιακά, τ. 2 (1985), σελ. 17-37, και του Ιδίου «Το ιστορικό της απελευθέρωσης Θάσου και Καβάλας όπως καταγράφεται στα Ημερολόγια των πολεμικών πλοίων», Θασιακά, τ. 11(1998-2000), σελ. 362-376. Στον ίδιο τόμο δημοσιεύονται οι ενδιαφέρουσες φωτογραφίες που πλαισιώνουν την εργασία του Ν. Ρουδομέτση, «Η απελευθέρωση της Καβάλας και Θάσου στα 1912-1913 μέσα από φωτογραφίες της εποχής».

τα που σχετίζονται μεν με το παρελθόν, αλλά έχουν άμεση σχέση με την ουσία του παρόντος· δεν αρκούνται σε μια στεγνή –και στυγνή– περιγραφή αλλά σκάβουν βαθιά, ακόμη και αν δεν «ανιχνεύουν συνειδήσεις». Άλλωστε αυτό το τελευταίο, σύμφωνα με τον Bloch, είναι πολύ νωρίς να γίνει στη δική μας κοινωνία, που βρίσκεται ακόμη σε μια κρίση ανάπτυξης, αναρωτώμενη αν έπραξε ορθά αντλώντας διδάγματα από το παρελθόν και εάν πήρε τα σωστά διδάγματα. Κλείνοντας αυτή την παρένθεση, ελάχιστο φόρο τιμής στον Κ. Χιόνη και το έργο του, παραθέτω, επειδή νομίζω ότι του ταιριάζουν, τα λόγια του Ιωάννη Συκουτρή από την περίφημη Εισαγωγή του στη μετάφραση (1932) της μελέτης του Μαξ Βέμπερ «Η επιστήμη ως επάγγελμα»: «Δεν λησμονεί ούτε στιγμήν ότι η κοινωνία είναι το πεδίο, όπου οι άνθρωποι ζουν τας αξίας της ζωής, και ότι η βαθύτερα ουσία και το βαθύτερον νόημα της ανθρωπίνης υπάρξεως δεν είναι οι γενικοί νόμοι της συνοχής και εξελίξεως των ιστορικών φαινομένων, αλλ' αυτά ταύτα τα φαινόμενα εις την συγκεκριμένην, την ιδιάζουσαν, την ατομικήν, την μοναδικήν των εις ωρισμένην χρόνου στιγμήν εμφάνισιν. Αι σχέσεις των πραγμάτων καθίστανται μόνον διά του γενικού νοηταί, πραγματικόν όμως είναι μόνον το ατομικόν, έλεγεν ο ίδιος [ο Βέμπερ]. Και εδώ αποκαλύπτεται το πνεύμα του αληθινού ιστορικού, του οποίου η πρώτη και υψίστη αρετή είναι ο σεβασμός»⁵.

Το ημερολόγιο 1912

[3 Οκτωβρίου 1912 (πρώτη εγγραφή)]

18 Οκτωβρίου [1912] Πέμπτη: Απόπλους την 2.45 π.μ. της Β' Μοίρας και της Θυέλλης και Λόγχης καθώς και του Πέλοπος μεθ' ενός λόχου του Στρατού της Κατοχής. -Κατάπλους αυτού εις όρμον Θάσου. Την 8 ½ π.μ.- Εστάλη λέμβος εις την ξηράν μετά λευκής σημαίας φέρουσα τον υπασπιστήν του Μοιράρχου και ήτις παρέλαβε τας αρχάς της πόλεως. Δεν έφερον ουδεμίαν αντίστασιν.- Απέβη ο λόχος της Κατοχής και περί την 11ην π.μ. κατέλαβε το Διοικητήριο.- Την Μεσημβριαν εξήλθεν ο Μοιραρχος μετά του Επιτελείου του εις την ξηράν όπου και εγένετο δοξολογία επί τη απελευθερώσει της νήσου.- Η ελληνική σημαία υψώθη επί τω ιστώ του Λιμεναρχείου χαιρετισθείσα από των Σπετσών δι' 21 βολών.- Η Θύελλα απέκοψε το τηλεγραφικόν καλώδιον τής νήσου.- Την 3.30 απέπλευσεν η Β' Μοίρα μετά της Λόγχης και συνηντήθη μετά του λοιπού Στόλου. Κατά την νύκτα ο Στόλος διέδραμε μεταξύ Θάσου και Σαμοθράκης.

5. Ιωάννου Συκουτρή, Μελέται και άρθρα, Εισαγωγή εις την μελέτην του Max Weber, Η Επιστήμη ως επάγγελμα, σελ. 283, Αθήναι 1956, Εκδόσεις του Αιγαίου.

19 Οκτωβρίου Παρασκευή: Ο Στόλος διαδρομών μεταξύ Θάσου και Σαμοθράκης εκράτησεν εις Β. Όρμον Σαμοθράκης όπου το θωρηκτόν **Ψαρά** απεβίβασεν άγημα καταλαβόν την νήσον. Η **Υδρα** διετάχθη προς εκτέλεσιν νηοψίας Αγγλικού φορτηγού όπερ και παρηκολούθησε μέχρι του όρμου Μούδρου ένθα ηγκυροβόλησαν το εσπέρας. Μετά την κατάληψιν της Σαμοθράκης ο **Αβέρωφ**, **Σπέτσαι**, **Ψαρά**, κατέπλευσαν εις Μούδρον όπου και εγένετο η συνάντησις μετά των λοιπών πλοίων της Μοίρας⁶.

11 Απριλίου [1913] Πέμπτη: 5.20' Απόπλους **Κανάρη** διά Θάσον. Η εγκατάστασις των επί των οχυρωμάτων **Κόμπη** και της έναντι ακτής ταχυβόλων επερατώθη. Απόπλους γαιανθρακοφόρου «**Λ. Ζαρίφη**» εκφορτωθέντος ήδη. 6.50' Απόπλους **Ιέρακος** και **Λόγγης** προς αντικατάστασιν των περιπολούντων καταπλευσάντων ενταύθα.[...] Έκπλους **Πάνθηρος** διά νυκτερινήν φύλαξιν. Επί του **Αβέρωφ** και των **Σπετσών** εκκλησιάσθησαν τα πληρώματα του Στόλου την 6 μ.μ. ακροασθέντα των 12 Ευαγγελίων της Μ. Πέμπτης.

20 Μάιος [1913] Δευτέρα: Σκάφη ήρξαντο αποπλέοντα διά Ναύσταθμον [...]. Διά διαταγής του υποναύαρχου Αρχηγού ο Μοίραρχος μετά των ορμούντων εν Τσάγεξι πλοίων να καταπλεύση Θεσσαλονίκην.- Η **Κρήτη** καταπλεύσασα εκ Θεσσαλονίκης προς ύδρευσιν του στόλου [...] κατευθυνομένη πάλιν προς αυτήν. Η **Σαπφώ** αποπλεί παραλαβούσα τον φορητόν σταθμόν ασυρμάτου προς εγκατάστασιν αυτού εις Θάσον.- 4.μ.μ. Εκ της Μοιραρχίδος προς τα πλοία «Απειράτε άνευ ετέρου σήματος» τα θωρηκτά εν γραμμή παραγωγής και εις αυτώ επίσης τα αντιτορπιλικά εις στήλην-Πλέομεν προς Άθω-Περί την 6.30 μ.μ. εν πλω εγένετο επιθεώρησις και ανεγνώσθησαν ημερησίαι διαταγαί του Υπουργού των Ναυτικών και του υποναύαρχου αρχηγού επί τη ευκαιρία της υπογραφής προκαταρκτικής ειρήνης δι' ων απονέμεται ο δίκαιος έπαινος διά την νικηφόρον δράσιν του Ναυτικού κατά τον πόλεμον τούτον καθ' ον ου μόνον δεν κατεναυμάχησαν τον εχθρικόν Στόλον αλλά και επί οκτάμηνον αγογγύστως υπέμεινε τας καουχίας και τους κόπους προς απελευθέρωσιν των υποδούλων αδελφών- Άμα τη δύσει του ηλίου υποστολή σημαίας και αφή πλωικών φανών και εν γένει πάντων των φώτων. [...]

24 Ιουνίου [1913] Δευτέρα: Απόπλους **Σπετσών** εκ Σταυρού και κατάπλους αυτού εις Τσάγεξι συναντηθέν μετά του λοιπού Στόλου την 8 π.μ. Ένθα εισίν ηγκυροβολημένα **Αβέρωφ**, **Ψαρά**, **Πάνθηρ**, **Αετός**, **Ασπίς**, **Δόξα**.-Η **Υδρα** απέ-

6. Διευκρινίζεται ότι πράγματι υπήρχε πλοίο (οχηματαγωγό) με το όνομα Πέλοψ που έδρασε το 1912-13. Βλ. Κ. Χιόνη, Η απελευθέρωση της Θάσου το 1912, Θασιακά, τ. 2, ορ. cit., υποσημ. υπ' αρ. 4.

πλευσε διά Θάσον- Ανθράκευσις **Αβέρωφ** εξ **Αλίκης** υπό του εν Τσάγεξι τάγμα-τος εγνώσθη υμίν διά του λοχαγού κ. Ζωιτοπούλου ότι οι Βούλγαροι εκ των μερών άτινα επυροβολήσαμεν προχθές μετά των λοιπών πλοίων διά των ταχυβόλων και πυροβόλων των 15 εκ., υποχώρησαν προς Ν. και προς τας Α. ακτάς του κόλπου επί των λοφοσειρών του μυχού όπισθεν των οποίων ήσαν κεκρυμμένοι πρότερον, υποστάντες πολλές βλάβας και συνέπεια των οποίων ήτο η μετακίνησις αυτών εκείθεν (ταύτα εγνώσθησαν υπό του λοχαγού Ζωιτοπούλου επιβαίνοντος της Μοιραρχίδος). Απόπλους **Κρήτης** διά Θεσσαλονίκην προς αγοράν τροφίμων του στόλου-ως εκ της επιχολέρου καταστάσεως ήτις επικρατεί εις Σταυρόν, Τσάγεξι και τα λοιπά περίξ χωρία η συγκοινωνία μετά της ξηράς έχει απαγορευθεί. Όλα τα απολυμαντικά μέτρα ελήφθησαν προς προφύλαξιν του πληρώματος εκ της εν λόγω ασθeneίας.

25 Ιουνίου [1913] Τρίτη: Απόπλους **Αβέρωφ** μετά **Πάνθηρος** και **Δόξης** διά Θάσον αναλαβόντος την αρχηγίαν των ενταύθα αγκυροβολημένων πλοίων του Μοιράρχου - [...] Διαταγή του Μοιράρχου το **Βέλος** μεθωρμίσθη πρόσω των εκβολών του Στρυμόνος προς επιτήρησιν της οδού.

Από της 27ης Ιουνίου 1913 μέχρι την 30ήν του ίδιου μηνός, ο στόλος περιφέρεται στην περιοχή και καταλήγει στη Θάσο. Ακολουθούν οι σύντομες, χαρακτηριστικές εγγραφές:

27 Ιουνίου [1913] Πέμπτη: Κατάπλους **Αργολίδος** εκ Πειραιώς φέροντος το Ταχυδρομείον του Στόλου- Μετά την διανομήν αυτού εις τα ενταύθα πλοία απόπλους αυτής διά Θάσον, όπου το προσωρινόν ορμητήριο του Στόλου-Κατάπλους **Κρήτης** εις Θεσσαλονίκην υδρευθείσης εκείθεν- Υδρευσις **Σπετσών** -Απόπλους **Κρήτης** διά Θάσον. Απόπλους **Ψαρών** διά Θάσον, ίνα συνενωθή μετά λοιπού στόλου.-

28 Ιουνίου [1913] Παρασκευή: Κατάπλους εκ Θεσσαλονίκης **Μήτηρ Αργυρής** μετά προσκόπων- Απόπλους αυτής διά Θάσον-Απόπλους **Βέλος** διά Χαλκίδα προς παραλαβήν Πρωθυπουργού- Γυμνάσιον ημερινών και νυκτερινών σημάτων υπό της Μοιραρχίδος εις τα λοιπά πλοία.-

29 Ιουνίου [1913] Σάββατον: Λειτουργία επί της Μοιραρχίδος. Κατάπλους **Κρήτης** εκ Θάσου κομιζούσης εκείθεν τρόφιμα των ενταύθα πλοίων- Απόπλους πάλιν αυτής διά Μούδρον-Κατάπλους **Λόγχης** προς εκτέλεσιν ειδικής διαταγής και απόπλους αυτής πάραυτα.-

30 Ιουνίου [1913] Κυριακή: 5.50 π.μ. Απόπλους **Αετού** διά Σταυρόν και εκείθεν εις Θάσον - 6.00 Απόπλους **Σπετσών** διά Θάσον- Περί την 11.30 π.μ. κατάπλους **Σπετσών** εις Θάσον όπου εισίν ηγκυροβολημένα **Αβέρωφ, Πάνθηρ, Αετός, Ν. Γενεά, Λόγχη, «Κούτσης»** και **Αλίκη** ανθρακοφόρον -Επί του ανθρακοφόρου τούτου εσημειώθη εν κρούσμα χολερικών εξ ου απεβίωσεν εις ανθρακεύς. Το πλοίον τούτο απεμονώθη αγκυροβολήσαν μακράν των αγκυροβολείων των άλλων- Κατάπλους **Υδρας** -Απόπλους **«Κούτση»** διά Πειραιά- Κατάπλους γαιανθρακοφόρου **«Αρχιμήδης»**.

Εν Όρω Θάσου τη 30 Ιουνίου 1913

Εθεωρήθη

Ο Υπασπιστής του Μοιράρχου.

(τ. σφρ.)

Ιούλιος 1913

5 Ιουλίου [1913] Παρασκευή: Περί την 5 π.μ. ευρισκόμεθα έξωθεν Δεδέαγατς, ουδέν έκτακτον παρατηρήσαμεν. Εκείθεν διευθυνόμεθα Θάσον παρακολουθούντες ακτάς Θράκης -Στροφαί μηχανών 50- Περί την 11 π.μ. ηγκυροβόλησε το θωρηκτόν **Σπέτσαι** εις όρμον Θάσου όπου ήσαν ηγκυροβολημένα **Ν. Γενεά, Λόγχη, Μυκάλη**, ανθρακοφόρον **«Αρχιμήδης»** και το εκτελούν κάθαρσιν γαιανθρακοφόρον **«Αλίκη»** -Απόπλους **Αρχιμήδους** διά Καβάλαν όπου ευρίσκεται ο λοιπός Στόλος-1.20 Απόπλους **Ν. Γενεάς** και **Λόγγης** προς αντικατάστασιν των περιπολούντων έξωθεν των Στενών των Δαρδανελλίων προς παρεμπόδισιν μεταφοράς λαθρεμπορίου πολέμου εις τα εν τω Ευξείνω Βουλγαρικά παράλια, **Θυέλλης** και **Σφενδόνης**, καταπλευσάντων εις Καβάλαν - Κατάπλους Αργολίδος, μεταφερούσης πυρομαχικά των **«Σπετσών»** - 7.25' μ.μ. Κατάπλους **Θεσσαλίας** μεταφερούσης στρατόν της 8ης Μεραρχίας εξ Ηπείρου.-

Αύγουστος 1913

Σχεδόν όλες οι εγγραφές του μήνα Αυγούστου 1913 αναφέρονται, κυρίως, στη μεταφορά προσφύγων από τη Θράκη (κυρίως από Πόρτο-Λάγο) στα νησιά Σαμοθράκη και Θάσο αλλά και στην Καβάλα. Θα αναφερθώ στα κυριότερα σημεία της μετακίνησης των πληθυσμών που έζησε η Μακεδονία κατά την ανωτέρω κρίσιμη χρονική περίοδο. Τα μεταναστευτικά ρεύματα που «εισέβαλαν» στη βόρεια Ελλάδα από το 1912 μέχρι το 1924 υπολογίζονται σε 17⁷. Αναφέρω τα κυριότερα: 1) Το 1912, εξαιτίας της προέλασης του Συμμαχικού Στρατού (Έλληνες, Σέρ-

7. Βλ. Πάλλη Α. Α., Στατιστική μελέτη των φυλετικών μεταναστεύσεων Μακεδονίας και Θράκης (1912-1924), Αθήνα 1925, καθώς και του Ιδίου, Συλλογή Στατιστικών, Αθήνα 1925.

βοι, Βούλγαροι) εγκατέλειψαν τη Μακεδονία περίπου 10.000 Τούρκοι. 2) Το 1913, με την οπισθοχώρηση του Βουλγαρικού στρατού αναχώρησαν από το νομό του Κιλκίς όλοι οι Βούλγαροι που το κατοικούσαν. Αν σ' αυτούς προσθέσουμε όσους εγκατέλειψαν τις γειτονικές επαρχίες της Γουμένισας, του Σιδηρόκαστρου και των Σερρών, ο αριθμός των μεταναστών φθάνει τις 15.000 ψυχές. 3) Το 1913 καταφθάνει ο ελληνικός πληθυσμός που προέρχεται από το μέρος της Μακεδονίας που παραχωρείται στη Βουλγαρία σύμφωνα με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου (χωριά Στρώμνιτσα, Μελένικο, Νευροκόπι κ.ά.), δηλαδή 5.000 άτομα περίπου. 4) Κατά τη διάρκεια της ίδιας χρονιάς, 5.000 Έλληνες που κατοικούσαν στα εδάφη που παραχωρήθηκαν στη Σερβία, επιστρέφουν στη Μακεδονία⁸.

Οι αναφορές, στο σημαντικό βιβλίο της Μαρία Τοδογονα⁹ για το ρόλο που διαδραμάτισαν τα Βαλκάνια, τόσο τον 19ο όσο και τον 20ό αιώνα, δίνουν μια σφαιρική εικόνα των πολιτικών, κοινωνικών και πολιτισμικών συνθηκών, στις οποίες οφείλεται η διαμόρφωση των εθνικών συνειδήσεων. Γράφει χαρακτηριστικά: «Η περίοδος του μεσοπολέμου πρόσθεσε άλλη μια διάσταση στο θέμα [τη στάση της Δύσης]: αυτήν του ρατσισμού. Οι θεωρίες του ρατσισμού αποτελούσαν αναπόσπαστο μέρος της ευρωπαϊκής σκέψης του δέκατου ένατου αιώνα... Οι γεωγραφικές ανακαλύψεις εξέθρεψαν την περιέργεια για μακρινούς πολιτισμούς και σταδιακά δημιούργησαν τη νέα επιστήμη της ανθρωπολογίας, η οποία ασχολείτο με τη θέση του ανθρώπου μέσα στη φύση και συγκεκριμένα με την ταξινόμηση των ανθρωπίνων φυλών... Στις αρχές του αιώνα η Θεσσαλονίκη ήταν ακόμη μια χοντροκομμένη έκδοση του Πύργου της Βαβέλ με μια επίφαση δυτικού πολιτισμού: Βούλγαροι, Σέρβοι, Αλβανοί, Αρμένιοι, Εβραίοι...»¹⁰. Και παρακάτω, προσεγγίζοντας με οξυδέρκεια το θέμα της μετακίνησης των πληθυσμών, καταλήγει: «Οι σημαντικές μετακινήσεις πληθυσμών κατά τον δέκατο ένατο αιώνα, για τις οποίες δεν υπάρχουν συνολικοί αριθμοί, οφείλονταν κυρίως σε πολιτικά γεγονότα, με σημαντικότερο ανάμεσά τους την κατάκτηση της ανεξαρτησίας των βαλκανικών εθνικών κρατών και την απόσχισή τους από την Οθωμανική αυτοκρατορία. Περισσότεροι από ένα εκατομμύριο μουσουλμάνοι εγκατέλειψαν τα Βαλκάνια κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες του δέκατου ένατου αιώνα και εγκαταστάθηκαν στην Κωνσταντινούπολη, στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές κτήσεις της Πύλης και στη Μικρά Ασία. Κατά την ίδια περίοδο ένα εκατομμύριο χριστιανοί κάτοικοι ήρθαν στη θέση των μουσουλμάνων, οι οποίοι έφευγαν. Ακόμη πιο δρα-

8. Βλ. Β. Δαλακούρα, Οι Πρόσφυγες της Μικράς Ασίας, του Πόντου και της Α.Θράκης και η εγκατάστασή τους στην ελληνική ύπαιθρο. Η περίπτωση της Μακεδονίας. [Α΄ Μέρος χειρ. διδακτορικής διατριβής, μεταφρασμένης από την ίδια στα ελληνικά] Université Paul Valéry, Montpellier III, 1984.

9. Μαρία Τοδογονα, Βαλκάνια, η Δυτική Φαντασίωση, Πρόλογος-επιμέλεια Πασχάλης Κιτρομηλίδης, Παρατηρητής, 2000.

10. Στο ίδιο, σελ. 279-280 (Από την ανακάλυψη στην επινόηση).

στικές ήταν οι μεταναστεύσεις κατά τη δεκαετία των πολέμων 1912-1922: δύο Βαλκανικοί πόλεμοι, Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος, Ελληνοτουρκικός πόλεμος. Περίπου δύομισι εκατομμύρια άνθρωποι αναγκάστηκαν να μετακινηθούν ως συνέπεια αυτών των πολέμων, ανάμεσα στους οποίους ενάμισι εκατομμύριο περίπου ήταν οι Έλληνες της Μικράς Ασίας, γύρω στο μισό εκατομμύριο οι Μουσουλμάνοι που μετακινήθηκαν από τα Βαλκάνια προς την Τουρκία, περίπου 250.000 οι Βούλγαροι πρόσφυγες κλπ.»¹¹.

4 Αυγούστου [1913] Κυριακή: Κατάπλους Κρήτης εκ Μούδρου -Λειτουργία επί των Σπετσών -Κατάπλους Ν. Κανελλοπούλου εκ Θεσσαλονίκης επί ου επιβίβασθησαν Βουλγαρικά λάφυρα -Απόπλους αυτού διά Θάσον.-

5 Αυγούστου [1913] Δευτέρα: Κατάπλους Κρήτης εκ Θάσου και ύδρευσις εξ αυτής Κ. Σαμαρά και Αρχιμήδους.- [...] Πρόσφυγες εκ Δεδέαγατς και περίξ χωρίων επιβιβάζονται επί του Σαμαρά, ίνα μεταναστεύσωσιν εις Σαμοθράκην.- Ύδρευσις Σπετσών εκ της Κρήτης.- Απόπλους «Σαμαρά» μετά 2000 περίπου μεταναστών διά Σαμοθράκην.-Απόπλους Ν. Κανελλόπουλος, μετά αδεσπότην κτηνών διά Σαμοθράκην. -Κατάπλους ταχυδρομικού «Πέλοπος».

6 Αυγούστου [1913] Τρίτη: Κατάπλους του γαιανθρακοφόρου Μιαούλη εκ Θάσου παρεβλήθη τω «Μυκάλη», εξ ου ηνθράκευσεν αυτή.- Απόπλους Μιαούλη διά Μαρώνειαν προς μεταφοράν των προσφύγων εκ Μαρωνείας εις Θάσον.- Απόπλους Κρήτης διά Μάκρην προς μεταφοράν των εκείθεν προσφύγων εις Σαμοθράκην.- Η επιβίβαση των λαφύρων επί του Αρχιμήδους επερατώθη. Κατάπλους «Ελένης» Αχαϊκής και απόπλους αυτής διά Πειραιά, εφ' ου επέβησαν περί τους 300 εκ Δεδέαγατς φεύγοντας ως εκ της επικειμένης αφίξεως του Βουλγαρικού στρατού, ως και επί του Πέλοπος αποπλεύσαντος περί την 5 μ.μ. και εφ' ου επέβησαν περί τας 500 οικογενείας διά τον Πειραιά.- Κατάπλους Σαμαρά εκ Σαμοθράκης μετά την αποβίβασιν εκείσε των προσφύγων.- Ἦρξαντο επιβιβαζόμενοι επί του Σαμαρά οι εναπομείναντες κάτοικοι Δεδέαγατς.- [...] Διά του Σαμαρά αποστέλλονται 100 σάκκοι αλεύρων διά τους πρόσφυγας της Σαμοθράκης.- Κατάπλους Ν.Κανελλόπουλος εκ Σαμοθράκης και απόπλους αυτού διά Πόρτο-Λάγο, προς μεταφοράν εκείθεν εις Θάσον των φευγόντων την Βουλγαρικὴν θηριωδίαν.-

7 Αυγούστου [1913] Τετάρτη: [...] Κατάπλους εκ Πειραιώς του ατμοπλοίου Ι.

11. Στο ίδιο, σελ. 392-3 [τα Βαλκάνια-Realia: Qu'est ce qu'il y a de hors -texte?].Πηγή: Dimitrije Djordjevic, "Migrations During the 1912-1913 Balkan Wars and World War One", Migrations in Balkan History, Βελιγράδι, Σερβική Ακαδημία των Επιστημών και Τεχνών, 1989.

Σιφναίος προς μεταφοράν προσφύγων. [...] Απόπλους **Ι.Σιφναίος** προς μεταφοράν κατοίκων Μαρωνείας και περίξ εις Θάσον και Καβάλαν.- Η **Κρήτη** η υδροφόρος αποβίβασε τα εκ Μάκρης παραληφθέντα γυναικόπαιδα εις Σαμοθράκην, κατέπλευσεν ενταύθα.-

8 Αυγούστου [1913] Πέμπτη: [...] Το Δεδέαγατς σχεδόν έρημον είναι, εις την Μάκρην παρέμειναν 3 γέροντες παράλυτοι και 70της τις μιλωθρός, εις την Μαρωνειαν παρέμειναν 2 γέροντες. Το Πόρτο Λάγο ηρημώθη παντελώς.- Εκ του Δεδέαγατς απέπλευσαν ήδη πάντα τα μικρά ιστιοφόρα τα χρησιμεύσαντα διά την επιβίβασιν του Συντάγματος ως και των μεταναστευόντων επί των ατμοπλοίων.- Κατάπλους **Ν. Κανελλοπούλου** εκ Θάσου και Καβάλας, όπου απεβίβασε μετανάστας εκ Πόρτο Λάγο.-

9 Αυγούστου [1913] Παρασκευή: [...] Απόπλους **Ν. Κανελλοπούλου** παραλαβόντος εντεύθεν [εκ Θεσσαλονίκης] πρόσφυγας Έλληνας και Τούρκους, τους τελευταίους απεβίβασεν εις Αίνον, τους δε πρώτους εις Καβάλαν.- [...] Κατάπλους ανθρακοφόρου **Σαμαράς** εκ της Σαμοθράκης και απόπλους αυτού πάραυτα διά Μάκρην προς ανθράκευσιν της **Ν. Γενεάς**. -Κατάπλους **Λεάνδρου** μετά την αποβίβασιν των μεταναστών εκ Πόρτο-Λάγο εις Θάσον και Καβάλαν.-

11 Αυγούστου [1913] Κυριακή: Κατάπλους εμπορικού ταχυδρομικού «**Βυζάντιον**» και **Αργολίδος** αποπλευσάντων πάλιν. -Κατάπλους «**Σιφναίος**» εκ Καβάλας μετά την αποβίβασιν εκείσε προσφύγων εκ Μαρωνείας. Επί των **Σπετσών** θρησκευτική διδασκαλία υπό του ιερέως της Μοίρας.-

Εδώ σταματούν οι εγγραφές που αφορούν στο νησί της Θάσου. Οι υπόλοιπες, από 12 μέχρι 31 Αυγούστου 1913, έχουν πολλές αναφορές για την Καβάλα, τη Θεσσαλονίκη, τη μεταφορά των προσφύγων, τις συνθήκες διαβίωσης στα πλοία. Οι λεπτομέρειες οι σχετικές με την καθημερινή ζωή, μολονότι διατυπωμένες σε τόνο κοφτό, όπως αρμόζει σε ημερολόγιο μιας μοίρας θωρηκτών, δίνουν μια ζωντανή εικόνα των συνθηκών, των προσδοκιών, της προσπάθειας να ευοδωθούν οι αγώνες του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Οι 70 σελίδες αυτού του Ημερολογίου αποτελούν ένα ανεκτίμητο θησαυρό: πληροφορίες, γεγονότα, συναισθήματα καταγράφουν μια ολόκληρη εποχή, άγνωστη ίσως όσον αφορά στις λεπτομέρειες και στη γνώση του απλού ανθρώπου, πρωταγωνιστή ή παρατηρητή. Εύχομαι να μου δοθεί η ευκαιρία να επανέλθω.